

PROF. DR.

AHMET ŞİMŞİRGİL

KAYI^{VIII}

OSMANLI TARİHİ

ISLAHAT, DARBE
VE DEVLET

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	11
ÖNSÖZ.....	13
III. OSMAN HAN	17
CÜLUSU VE İLK İCRAATLARI	19
HEKİMOĞLU ALİ PAŞA OLMAZ!	20
SADARET DEĞİŞİKLİKLERİ VE BÜYÜK YANGIN.....	22
DİĞER OLAYLAR	24
MANSIBI KENDİ ELİYLE VERMEK!	25
VEFATI VE ŞAHSİYETİ	26
III. MUSTAFA HAN	31
TAHTA ÇIKIŞI	33
İSLAHAT HAMLELERİ	34
SARAYDA BİR DOĞUM.....	36
AVRUPA'DA DURUM	37
YEDİ SENE HARPLERİ VE OSMANLI	38
YEDİ SENE HARPLERİ'NİN NETİCESİ	41
KOCA RAGİB PAŞA	43
LEHİSTAN MESELESİ.....	48
KATERİNA'NIN BÜYÜK OYUNU.....	51
RUSYA'YA HARP İLANI	52
TIRNAKLARI AŞINMIŞ ARSLAN!	54
MUHSİNZADE MEHMED PAŞA.....	55
RUS ELÇİSİ İLE GÖRÜŞME.....	57
OSMANLI ORDUSUNUN HAREKETİ.....	59
RUSLAR HOTİN ÖNÜNDE	60
ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR.....	61
HOTİN'İN DÜŞMESİ	63

BOĞDAN'I KURTARMA TEŞEBBÜSLERİ	66
KARTAL (LARGA) MUHAREBESİ	67
RUSLARIN AKDENİZ HAREKÂTI	70
MORA'DA İSYAN	72
MORA FATİHİ: MUHSİNZADE MEHMED PAŞA.....	73
OSMANLI-RUS DONANMALARI KARŞI KARŞIYA	75
ÇEŞME VAKASI	77
RUSLAR LİMNİ ADASI'NDA	79
LİMNİ'DE RUSLARA DARBE	80
KIRIM	81
SAKIN RUS'UN HİLESİNE KANMAYASIZ!	83
SİLAHDAR İBRAHİM PAŞA'NIN FERAGATİ.....	85
KATERİNA'YA SADAKAT YEMİNİ	86
VAATLER ÇABUK UNUTULDU!.....	87
OSMANLI ORDUGÂHINDA DURUM	88
OSMANLI ORDUGÂHININ İŞGALİ.....	89
SULH GÖRÜŞMELERİ	90
VARIN GELDİĞİNİZ YERE GİDİN!	94
HOROZ ÇOK OLUNCA SABAH GEÇ OLUR!	95
İÇERDE DURUM: BULUTKAPAN ALİ BEY İSYANI	97
ALİ BEY'İN SURIYE'Yİ İSTİLASI.....	98
ALİ BEY'İN AKİBETİ	99
ZÂHİR ÖMER İSYANI	101
HÜZÜN VEREN BORÇ SENETLERİ	102
RUSLARLA MUHAREBENİN YENİDEN BAŞLAMASI	104
SİZİN DİNİNİZ Mİ, BİZİM DİNİMİZ Mİ EYÜ?	105
VEFATI	107
ŞAHSİYETİ	108
DİNDAR VE ISLAHATÇI PADİŞAH	110
BOL BOL TARİH OKUYUN!	111
İMAR FAALİYETLERİ	112
LALELİ CAMİİ.....	113
CİHANGİR	114
YIKILUPDUR BU CİHAN.....	116

I. ABDÜLHAMİD HAN	121
CÜLUS	123
OSMANLI-RUS HARBİ'NİN DEVAMI	124
SULHA GİDEN YOL	126
KÜÇÜK KAYNARCA MUAHEDESİ	127
MUAHEDE HAKKINDA YAKIŞTIRMALAR.....	130
KIRIM'DA KARIŞIKLIKLAR.....	132
İRAN'LA HARP.....	135
AYNALIKAVAK TENKİHNÂMESİ	138
AVUSTURYA'NIN DOSTLUĞU(!)	142
RUSLARA KARŞI KAFKASYA SEDDİ.....	143
FERAH ALİ PAŞA	144
BİZDEN ŞÜPHE ETMEYİN!	148
FERAH ALİ PAŞA'NIN FAALİYETLERİ.....	150
ÇERKEZ KABİLELERİNİN İSLÂMİYET'İ KABULÜ	152
İKİ ÂLEMDE TASARRUF EHLİ.....	155
ISLAHAT TEŞEBBÜSLERİ.....	156
DONANMAYA TAKVİYE	158
HALİL HAMİD PAŞA'NIN SADARETİ	159
SÜRAT TOPÇULARI	161
BARON DE TOTT	162
MÜHENDİSHÂNE'NİN AÇILMASI	164
KIRIM'DA İSYAN	165
RUSLAR KIRIM'A GİRİYOR!.....	167
KIRIM İLHAKININ TASDİKİ	169
HAINİN AKİBETİ!.....	171
HARBE HAZIRLIK	175
RUSLARLA HARBE KARAR VERİLMESİ.....	178
ORDUNUN İSTANBUL'DAN HAREKETİ	180
AVUSTURYA CEPHESİ	181
RUSYA CEPHESİ	186
DENİZDE RUSLARLA MUHAREBE.....	188
ÖZİ KADERİNE TERK EDİLİYOR!.....	189
ÖZİ'DE KORKUNÇ KATLİAM.....	190

I. ABDÜLHAMİD HAN'IN VEFATI.....	192
ŞAHSİYETİ	193
EL-KASİDETÜ'L-HUCRİYYE - HÜCRE KASİDESİ.....	196
HAYIR HİZMETLERİ	197
III. SELİM HAN	199
TAHTA ÇIKIŞI.....	201
RUSYA İLE DEVAM EDEN HARP.....	203
GAYRET-İ İSLÂM'A NE OLDU?.....	204
AVUSTURYA CEPHESİ.....	206
CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA.....	207
PRUSYA İLE İTTİFAK.....	209
RUSYA CEPHESİ	210
ZİŞTOVİ VE YAŞ MUAHEDELERİ	212
EBUBEKİR RATİB EFENDİ	213
İSLAHAT LAYİHALARI.....	216
NİZÂM-I CEDÎD.....	219
NAPOLYON'UN MİSİR SEFERİ.....	221
NAPOLYON MİSİR'DA	224
AKKA'DA ŞANLI MÜDAFAA	226
FRANSIZLARA DARBE.....	227
KARIŞIKLIKLAR.....	228
İNGİLİZLERE ŞOK!.....	230
KABAKÇI İSYANI	231
III. SELİM HAN'IN TAHTTAN İNDİRİLMESİ VE ŞEHADETİ	233
ŞAHSİYETİ	236
NÜKTEDAN PADİŞAH!	240
HALKIN İÇİNDE PADİŞAH!.....	240
İSLAHATÇI PADİŞAH!.....	242
DİNDAR PADİŞAH!	243
ŞAİR PADİŞAH: İLHÂMÎ.....	248
III. SELİM HAN VE DİVANI	250
III. SELİM HAN VE ŞEYH GÂLİB.....	251
ŞİİRLERİNE ÖRNEKLER.....	253

IV. MUSTAFA HAN	263
CÜLUSU VE İLK İCRAATLAR.....	265
SERHADDE DURUM	266
FRANSA-RUSYA YAKINLAŞMASI.....	267
ALEMDAR MUSTAFA PAŞA.....	269
ALEMDAR, İSTANBUL YOLUNDA.....	270
BÂBİÂLİ BASKINI	272
IV. MUSTAFA HAN'IN HAL' EDİLMESİ.....	274
ŞAHSİYETİ	277
KAYNAKÇA.....	281
DİPNOTLAR.....	285
İNDEKS.....	293

III. OSMAN HAN

Son derece dindar ve sahibü'l-hayâ bir şahsiyetti. Fakirlere, düşkünlere çok acıyıp, onlara karşı daima cömert ve şefkatli davranırdı. Tebdil-i kıyafetle İstanbul'da dolaşmayı severdi. Silâhdar ve Devâtdar Ağa ile çıktığı tebdil gezilerinde çok defa ulema kıyafetini kullanırdı. Bu gezilerinde halk kendisini “Edirneli Osman Ağa” olarak bilirdi. Padişah olduğunu kimse anlamazdı. Halkın içinde bulunduğu hallere bizzat vakıf olur, haksızlıkların giderilmesi için elinden gelen gayreti sarf ederdi.

III. Osman Han

CÜLUSU VE İLK İCRAATLARI

I. Mahmud Han 13 Aralık 1754 günü hasta olmasına rağmen Cuma namazı için çıkmış ancak dönüşünde atının üzerinde vefat etmişti.¹ Bunun üzerine kendisinden iki yaş küçük kardeşi (57 yaşında) Sultan III. Osman,² derhal saraya davet edilen devlet erkânı, ulema ve ümeranın biatiyle, tahta cülus etti (13 Aralık 1754).³

Cülusunun üçüncü günü Sadrazam Bahir Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi'yi huzuruna çağırarak, kendilerinin vazifelerinde bırakıldıklarını bildirdi. Hutbelerde adının "sultânül-berreyn ve'l-bahreyn" ilavesiyle birlikte okunmasını istedi. Bundan sonra kılıç merasimi için Eyüp Sultan'a gitti. Giderken cediti Fatih Sultan Mehmed'in türbesini ve ağabeyi I. Mahmud Han'ın kurduğu kütüphâneyi ziyaret etti. Kendisine I. Mahmud'un el yazısı Kur'ân-ı Kerim'i gösterildi. Ondan on ayet okudu. Ardından Eyüp Sultan Türbesi'nde Osmanlı ananesi gereğince Peygamber Efendimize ait mukaddes kılıcı Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi'nin elinden kuşandı.

Tahta çıkışının altıncı günü, 19 Aralık'ta annesi Şehsuvar Hatun, Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirildi.⁴ O devre kadar, yeni padişah tahta çıktığı zaman mukataa, tımar ve zeamet sahiplerinin beratları yenilenerek bir cülusiye vergisi alınırdı. Hazine dolu olduğu için, III. Osman Han bu vergiyi affetti. 25 Aralık günü ulûfe divanı düzenlenerek hazineden çıkarılan 2394 divanî kese cülus bahşışı kapıkullarına dağıtıldı. Ayrıca emeklilere de cülus bahşışı dağıttı.⁵

III. Osman Han tahta çıkışını kuzey sınırlara komşu devletlerin hükümdarlarına bildirmek üzere elçiler görevlendirildi. Mabeyinci ve eski hazinedar Ziştovlu Mehmed Ağa Polonya'ya; eski mühürdar ve daha sonra silahdar kâhyası olan İzzet Ali Paşa, Derviş Ağa ile birlikte Rusya hükümet merkezi Petersburg'a hareket etti. Nihayet eski devlet şûrası ikinci reisi Halil Efendi haberi Viyana'ya götürmekle görevlendirildi. Her üç elçiye de sultanın cömertlik eseri

olarak, hareketlerinden önce hilatler verildi. Cülus haberi için Lehistan, Rusya ve Avusturya-Macaristan'a elçiler, diğer ülkelere ise mektuplar yollandı.

Sultan III. Osman'ın tahta çıktığı 1755 kışı çok şiddetli geçti. Nitekim 11 Ocak 1755 cumartesi günü Haliç dondu ve deniz yol oldu. Halk Defterdar İskelesi ile Sütlüce İskelesi arasından buz üstünde yaya olarak geçmişlerdi. Tarihçi Vasıf Efendi, bu olayın tarihini aşağıda yazılan beyit ile kaydetmektedir.

*Buz üstünden geçen geldi, bana yaz dedi tarihin;
Deniz altmış sekizde dondu, buzdan bendeniz geçdim⁶*

Haliç kıyından 90 adımlık mesafeye, derinlemesine ise yer yer 30 metreye kadar donmuştu. Karadeniz'deki buzlar çözülürken, Boğaziçi ve Haliç buz kütlelerinin kenetlenmesi nedeniyle tıkanmıştı. Halk özellikle erzak bakımından büyük sıkıntı çekmişti. Hayatı felç eden bu buzlar üzerinden insanlar ve hayvanlar günlerce yürüyerek geçmek zorunda kaldılar.

Yine bu devirde Edirne'deki kar kalınlığının yirmi karış olduğu nakledilmiştir.⁷

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA OLMAZ!

Nadir görülen ve uzun süre devam eden bu şiddetli kış ülkede sıkıntılara yol açmıştı. Özellikle iaşe sıkıntısı şikâyetlere yol açmaktaydı. Bu sebeple ahali arasında bir taraftan hükümdarın uğurlu gelmediği şayiaları yanında bir taraftan da "tedbirli bir vezir gerek" yollu söylentiler ve talepler dolaşmaya başladı.

Bu dedikodular saraya kadar ulaşınca sert bir sadrazamın bu söylentilerin önünü alacağı veya halkın tepkilerini azaltacağı düşünüldü. Neticede padişah, malumatlı, şair, zeki, cesur, lakin zayıf iradeli bir zat olduğu rivayet edilen Köse Bahir Mustafa Paşa'yı sadarettten azlederek, yerine âlim, mücahid, müdebbir bir vezir olan Hekimoğlu Ali Paşa'yı getirdi (15 Şubat 1755).⁸

Selefinin iki sene yedi buçuk aylık sadaretine karşı, eski ve meşhur Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa yeni mevkiini ancak üç ay muhafaza edebilecekti. Padişah üzerinde büyük nüfuza sahip ve

sadrazamla yıldızı bir türlü barışmayan Silahdar Bıyıklı Ali Ağa'nın telkinleri sonucu görevinden azledildiği belirtilmektedir.

Azlin bir sebebi olarak da, III. Osman Han'ın sadaret işlerine müdahalesi gösterilmektedir. Padişah, tayin ettiği sadrazamların seçkin ve tecrübeli kimselerden olmasına dikkat etmekle beraber, asabi, aceleci ve endişeli bir zat olduğu için onlara sık sık müdahale etmekteydi. Bir gün bunun doğru olmadığını, hükümet işlerinin sadaret makamına bırakılması icap edeceğini münasip bir lisanla ifade eden sadrazama hiddetlenen III. Osman Han, "Şimdi seni azledip, hamallar kethüdası Ali Usta'yı vezir ederim," deyince Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa soğukkanlılığını bozmadan ve gayet edepli bir ifade ile, "Evet, yaparsınız sultanım fakat o, Hamal Ali Paşa olur, Hekimoğlu Ali Paşa olmaz," cevabını vermişti.⁹

Bu cevaba daha ziyade hiddetlenen padişah, kendisini alıp götürmelerini emretti. Kızlarağasının odasında bir müddet gözaltında muhafaza edilen sadrazam oradan da hapsedilmek üzere Kız Kulesi'ne götürüldü. Kız Kulesi'nin o zamana kadar bu işler için kullanıldığı pek görülüş bir şey değildi.

Sadrazam götürülürken, pencereden kendisini seyreden hükümdarına büyük bir vakarla eğilip selâm vermiş ve veda etmiştir. Paşanın bu vakurâne hareketi, kendisi hakkında herhalde iyi şeyler düşünmeyen padişahı müteessir etmiş ve etrafındakilere, "Ne garip adamdır! Böyle vakitte dahi bî-perva, istifini bozmayıp cesurane hareket eyler; ne korkmaz, ne gayur adamdır," sözleriyle takdirlerini ifadeye sebep olmuştur.

Bunun üzerine huzurda bulunan musahibi, "Devletli sultanım! Paşa kulunuz eski vezirdir. Vezaret âdetlerini ve kaidelerini iyi bilir," diyerek, padişahı yumuşatmıştı. Ayrıca vâlide sultanın da şefaatiyle, idam edilmesi düşünülen Ali Paşa, önce Magosa'ya sürülmüş; bilahare de Anadolu beylerbeyliğine getirilmişti.¹⁰

Aslında bu hadise Osmanlı devlet geleneğini yansıtmaması bakımından dikkate değerdir. Osmanlı Devleti'nde devlet reisi ile hükümet reisinin, idarî münasebetlerdeki kadirbilirliklerine ve vazife anlayışlarına işaret etmekte, taşıdıkları ahlaki üstünlükleri dile getirmektedir.

Padişah çok hiddetli bulunmasına rağmen, paşanın vakurâne hareketini takdir edip övmekte; sadrazam ise hükümdarın kızmasına, hatta kendisini cezalandırmasına aldırmadan, vazifesini yapmaktadır.

Bu vaka, bir anlamda Osmanlı ricaline hâkim çok yüksek ve derin manevî disiplinin, son derece köklü ve mukaddes devlet şuurunun, açık ve unutulmaz misallerinden biri olarak görünmektedir.

SADARET DEĞİŞİKLİKLERİ VE BÜYÜK YANGIN

III. Osman Han dönemine kısa sürelerle meydana gelen sadaret değişiklikleri damga vurmaya devam edecektir. Hekimoğlu Ali Paşa üç ay kadar kısa bir süre sonra sadareten alınınca yerine baş defterdar görevinde bulunan Naili Abdullah Paşa getirildi.¹¹ Bu arada Sultan III. Osman tarafından çok sevilen ve Hekimoğlu'nun azlinde de parmağı bulunduğu rivayet edilen Silahdar Bıyıklı Ali Ağa nişancılığa tayin edildi.

Aynı zamanda divan sahibi bir şair de olan, faziletli, dürüst ve dindar kişiliği ile tanınan Naili Abdullah Paşa da üç ay gibi kısa bir süre sonra azledilerek yerine Silahdar Bıyıklı Ali Paşa tayin edildi (18 Mayıs 1755).

Ancak yeni sadrazamın akıbeti de selefleri gibi olacaktı. Üç ay yedi gün sonra görevinden azledildi. Yerine III. Osman Han tarafından uzun zamandan beri sadarete getirilmesi düşünülen Nişancı Ali Paşa tayin edildi (24 Ağustos 1755). Padişahın Ali Paşa'yı sadarete getirmek istediğini bilen Naili Abdullah Paşa'nın kendisinin bu makamda ancak halefinin sakal bitimi kadar kalacağını hesap ettiği, hatta azil emrini alınca, "Sadr-ı sadaretden hülle vaki oldu" nüktesini yaptığı dönemin kaynaklarında rivayet edilmektedir.

Yeni Sadrazam Ali Paşa, son derece yakışıklı ve güzel sesli olduğu için, "Bıyıklı" lakabıyla anılıyordu. Bıyıklı Ali Paşa sadarete gelebilmek için kendisinden evvelkileri çok çekiştirmiş ve felaketin sebebini neredeyse onlara yüklemişti. Ancak kendi sadaretinin üzerinden bir ay geçmeden İstanbul'da tarihin en büyük yangını gerçekleşti.

III. Osman Han'ın tahta çıktığı sene de doğal afetler bitmek bilmiyordu. Bu kez İstanbul'u büyük bir yangın sarsacak ve tarihe Harik-i Kebir (Büyük Yangın) diye geçecekti.¹²

28 Eylül 1755 tarihinde Sirkeci, Hocapaşa çevresinde gece başlayan yangın, Divanyolu istikametinde ilerlemişti. Rüzgârın da etkisiyle çok geniş bir bölgeye yayılan yangın otuz altı saat sürmüştü. O tarihlerde İstanbul'da bulunan Baron de Tott hatıralarında bu yangını ve yaşanan dehşet saatlerini ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatıyordu:

İlk ateş limana ve sarayın duvarlarına yakın bir evden çıktı. Kuzeyden esen rüzgâr, yangının sarayın duvarlarını yalayarak yokuşun ortasındaki sadrazamın sarayına doğru yayılmasına neden oldu. Padişah hemen olay yerine gitti. Ancak ne buyrukları ne de bu şahane yapıyı kurtarmak için yapılan çabalar yangının iyice yayılmasına engel olamadı. Üstelik yanan sarayın oluşturduğu iri alevler bir de rüzgârın etkisiyle daha süratle ilerlemeye başladı.

Alevler Ayasofya'ya ulaştığında bu taş yığını üzerinde duracağı sanılıyordu. Bütün söndürme tedbirleri hep o yöne kaydırılmıştı. Herkes alevlerin durdurulacağını ümit ederken, sıcaklığın etkisi ile eriyen kurşun kubbe toplanan muhafızları ve tulumbacıları dağıttı, yangının işini büsbütün kolaylaştırdı.

O andan itibaren artık yangının söndürülmesi ile değil, rüzgâr yönündeki alanın tahrip edilerek kontrol altına alınması ile meşgul olundu. Dehşet havası herkesi kaplamış olmasına rağmen yıkılan alana gelen alevlerin nihayet söneceği ümidiyle halk seviniyordu ki birden doğuya dönen şiddetli rüzgâr yangının diğer yönde en az altı yüz metrelik bir cephe halinde yayılmasına neden oldu. Şehrin merkezine doğru ilerleyen alevler on üç kola ayrıldı. Bir süre sonra bu alevlerin kökleri birleşti ve İstanbul bir alev denizine döndü.

O ana kadar yapılan kurtarma çalışmaları felaketin dehşetini arttırmaktan başka işe yaramadı. Yangın kollarından biri önünde evleri yıkmaya çalışan bir yeniçeri bölüğü, yanlardan gelen iki ayrı alev kolu içinde kaldı. Alev girdapları içerisinde kalan bu talihsizlerle aynı kadere maruz kalan kadınların ve çocukların çığlıkları, yıkılan binaların, yanan tahtaların gürültüsüne, feci bir sefaletin pençesine düşmemek için mallarını kurtarmaya çalışan

halkın haykırışlarına karışıyor, hepsi birden tasvir edilmesi imkânsız bir dehşet meydana getiriyordu.

Yangında birçok resmî dairenin yanında Bâbiâli de yanmış ve birçok resmî evrak yok olmuştu. Bu yangında neredeyse İstanbul'un üçte ikisinin hasar gördüğünden ya da yok olduğundan bahsedilmektedir.

28 Eylül 1755'te Hocapaşa semtinde çıkan yangın, şehrin üçte birini harap etmişti. Yaklaşık otuz altı saat süren yangın sonunda Paşakapısı da yandığından, sadaret dairesi bir müddet Kadırga Limanı'ndaki Esmâ Sultan Sarayı'na nakledildi.¹³

*Bî-baht olanın bağına bir katresi düşmez
Bârân yerine dürr ü güher yağsa semadan*

DİĞER OLAYLAR

İstanbul'da bu hadiseler cereyan ederken Kudüs Hristiyanları arasında bir anlaşmazlık yaşanıyordu. Hazreti İsa'nın Kudüs-i Şerif'te vaki "merkad-i mübareki" ile Beytü'l-Lahme'deki kiliseler o vakte kadar Latinlerin muhafazasında bulunduğu halde, Ortodoks Hristiyanları elde ettikleri emirnâme ile bunları oradan atmışlardı. Bu nedenle Katolik Latinler ile Ortodoks Rumlar arasında çatışmalar başlamıştı. Devletin dışişleri bir süre bu sorunla meşgul olmuş ve nihayet metropolitlerin uzaklaştırılmasıyla problem çözülmüştür.

Öte yandan padişah şehirde sık sık tebdil-i kıyafet ile gezintilere çıkardı.¹⁴ Bu dolaşmalarından birinde, Sadrazam Silahdar Ali Paşa'nın rüşvetle iş gördüğü konusunda şikâyetler işitti. Bunun üzerine III. Osman Han çok itimat ettiği paşayı idam ettirdi¹⁵ ve yerine Yirmisekiz Çelebizade Said Mehmed Efendi'yi getirdi (25 Ekim 1755). İbrahim Müteferrika Efendi ile birlikte Türk matbaacılığının kurucularından biri olan yeni sadrazam da sadaret mevkiinde beş ay kadar kaldı.

Bir süre sonra I. Mahmud Han devrinde yapımına başlanan cami, yedi sene sonra tamamlanarak "Nuruosmaniye Camii" adıyla 5 Aralık 1755 Cuma günü ibadete açıldı.¹⁶ Açılış merasimine padişah da bizzat katılmıştı. O gün devlet ricali ile ulemaya, teşrifat usulünce

hilatler giydirilip fukaraya da sadakalar dağıtıldı. Caminin yanında bir medrese, bir kütüphâne ve bir de türbe inşa edildi.

III. Osman Han, saltanatının ikinci yılında önce dindarlığı ile temayüz eden annesi Şehsuvar Vâlide Sultan'ı kaybetti (27 Nisan 1756). Şehsuvar Sultan, Nuruosmaniye Camii yanında inşa edilen türbeye defnolundu.

Öte yandan İstanbul için sıkıntılı olaylar bitmek bilmiyordu. 6 Temmuz 1756'da, Sultan III. Osman devrinin ikinci büyük yangını oldu. Bu yangın İstanbul'un dörtte üçünü kül haline getirdi. Cibali taraflarında başlayan yangın, on üç kola ayrıldı. Unkapanı, Süleymaniye tarafları, Vefâdan itibaren Şehzâdebaşı, eski yeniçeri odaları, Zeyrek, Saraçhâne, Etmeydanı, Aksaray, Davutpaşa İskelesi, Fatih, Sultan Selim, Ali Paşa Çarşısı, Ayaskapısı semtleri harabe haline geldi.

Kırk sekiz saat devam eden ve "Feth-i İstanbul'dan beri misli görülmedik bir afet" olarak tavsif edilen bu büyük yangında 2000 ev, 1000 dükkân, 200 cami ve mescit, 70 han ve hamam yanmış, birçok can kaybı yaşanmıştı. Bazı yağmacılar elde ettikleri malları taşraya sevk edip satmak istemişlerse de, yapılan takibatla bunlar zapt edilip, sahiplerine iade edilmiştir.

Yangının vücuda getirdiği hasarı gidermek için derhal harekete geçilmiş ve âdeta İstanbul'un yeniden inşasına başlanmıştır. Yangınlardan sonra İstanbul'da çıkan veba salgını birçok kimsenin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Rivayete göre, Sultan III. Ahmed'in büyük oğlu, veliaht konumundaki en büyük şehzâde Mehmed de bu sırada dar-ı bekaya irtihal eylemiştir.

MANSIBI KENDİ ELİYLE VERMEK!

Bu arada Sultan III. Osman'ın saltanatı sırasında en uzun süre (dokuz ay on gün) sadarete bulunan Köse Bahir Mustafa Paşa azledildi. Azlin sebebi, sadrazamın padişah huzurunda Koca Ragıp Paşa'yı çok methedip, Şam valiliğine göndermek istemesi üzerine padişahın bu derece kıymetli bir veziri, sadarete daha uygun görmesidir. Kaynaklara göre olay şöyle cereyan etmişti.

Padişah sadrazama, “Ragıp Paşa’nın Şam valiliği uhdesinden gelip gelemeyeceğini,” sual edince sadrazam, “Hünkârım! Baştan bugüne kadar gelen vüzeranın hiçbiri, onun derecesinde sahib-i kemal olamamıştır. Akıl ve kiyasette, zekâ ve tedbirde zamanın yegânesidir,” diyerek uygun olacağını dile getirdi.

Ancak işittikleri padişahın zihninde başka bir düşünceyi beraberinde getirdi. Böylesine kıymetli bir veziri sadarete görmek isteyen padişah, Mustafa Paşadan mühr-i hümayunu alarak Ragıp Paşa’ya gönderdi (12 Ocak 1757).¹⁷

Böylece idarî ve siyasî kabiliyetlerinin yanında hikem-i şîir alanında divan edebiyatımızın en büyük şahsiyetlerinden biri olan Koca Ragıp Paşa sadaret makamına geçmiş oldu. Koca Ragıp Paşa ölünceye kadar, yani yedi sene sadaret görevinde bulunacaktır. III. Osman Han’ın sık sık sadrazam değiştirmesinin semeresi böylece alınmış oldu.

Küçük yaşta devlet hizmetine giren Ragıp Paşa, meşhur Bağdat Valisi ve Şark Seraskeri Ahmed Paşa’nın, sonra da Hekimoğlu’nun maiyetlerinde bulundu. Fethedilen yeni yerlerin tahrir ve tanziminde, İran ve Avusturya ile yapılan sulh müzakerelerinde görev aldı. Mısır ve Halep gibi vilayetlerde de bulunan paşa, 58 yaşında sadrazam olduğu zaman, Devlet-i Aliyye’nin iç ve dış meselelerine tamamen hâkim durumdaydı.

VEFATI VE ŞAHSİYETİ

III. Osman Han bir süreden beri şirpençeden rahatsız bulunuyordu. Batılı kaynaklara göre ise uyluğundaki kurt urundan muztarip padişah, urun çıkarılması sebebiyle hastalanarak yatağa düşmüştü.¹⁸ 1757 yılı Ekim ayı başında rahatsızlığı gittikçe artan padişah, birkaç cuma selâmlığına güçlkle katılabildi. Saraya yakın oluşu sebebiyle Yeşil Kiremitli Mescid’i camiye çevrilerek hazırlandı. Ancak padişah 28 Ekim 1757 Cuma günü camiye gidemediği gibi iki gün sonra da (30 Ekim 1757) vefat etti.¹⁹

Yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kul kethüdasının kontrol etmesinden sonra yıkılan cenazesi Yûsufî/Selîmî kavuk, bir siyah sorguç ve birkaç parça Kâbe örtüsüyle beraber taşınarak Nuruosmaniye’deki

türbesi yerine Yenicami'deki Turhan Vâlide Sultan Türbesi'ne defnedildi.

3 Ocak 1699'da Edirne Sarayı'nda doğan III. Osman'ın babası II. Mustafa Han, annesi Şehsuvar Vâlide Sultan'dır. Babasının Edirne Vakası sonucu (1703) tahttan indirilmesinin ardından Topkapı Sarayı'nda Şimşirlik Dairesi'ne gönderildiğinde henüz dört yaşındaydı.

Buradaki diğer şehzâdelerle birlikte 17 Nisan 1705 tarihinde gizlice sünnet edildi. III. Ahmed Han, şehzâdelere özel bir ihtimam gösteriyor ve yetişmelerine dikkat ediyordu. Aralık 1712'de Edirne'ye giderken şehzâdeleri de yanında götürdü. Bunlar arasında III. Osman da bulunuyordu. Ayrıca daha sonra padişahın şehir içi ve dışındaki gezilerinde bulundu. Amcası III. Ahmed Han'ın tahtından indirilince ağabeyi I. Mahmud Han 1 Ekim 1730'da saltanata geçti.

Ağabeyinin cülusuyla birlikte III. Osman, tahtı bekleyen en büyük şehzâde oldu. O, saltanata geçeceği tarihe kadar vaktini bir yandan ilim, bir yandan da sanat faaliyetleriyle geçirdi. Din, edebiyat ve tıp kitaplarını okuyarak kendisini çok iyi bir şekilde yetiştirdi. Ayrıca marangozlukla da meşgul olup "pîštahta" adı verilen taşınabilir küçük yazı masaları, çekmeceler yapması dışında fazla bilgiye ulaşamamaktadır.

Vefatında 59 yaşında bulunan padişah, iki sene on buçuk ay saltanat sürmüştür. Kısa saltanat devri, içeride ve dışarıda sulh içinde geçmiş olmasına rağmen, sık sık çıkan büyük yangınlar, şiddetli soğuklar ve veba salgını, onun döneminin en önemli olaylarıydı.

Padişahın kişiliği üzerine devrinde yaşamış tarihçilerin görüş birliği içinde olduğu husus "teenni"sinin olmadığı yani acele karar verdiği, rüşvet ve yalandan nefret ettiği şeklindedir.²⁰ Ansızın karar veren ve daha sonra bundan üzüntü duyan bir kişiliğe sahip olduğu üzerinde durulur. Örnek vakalarıyla birlikte onun tutumlu olmaya, adaletle muamele etmeye ve halkın ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmeye çalıştığı aktarılır.

Sultan III. Osman, son derece dindar ve sahibü'l-hayâ bir şahsiyetti. Fakirlere, düşkünlere çok acıyıp, onlara karşı daima cömert

ve şefkatli davranırdı.²¹ Tebdil-i kıyafetle İstanbul'da dolaşmayı severdi. Silahdar ve Devâtdar Ağa ile çıktığı tebdil gezilerinde çok defa ulema kıyafetini kullanırdı. Bu gezilerinde kendisini “Edirneli Osman Ağa” olarak tanıtırđı. Böylece halkın içinde bulunduğu hallere bizzat vâkıf olurdu. Haksızlıkların giderilmesi için elinden gelen gayreti sarf ederdi.

Enderunlu gençlerin tomak, menzil ciridi müsabakaları ile tüfek ve ok atışlarını izlemek en büyük zevkiydi.

IV. Murad Han'ın silahlarını incelediği, top dökümü ve kanyon indirilişı gibi birçok vesileyle tersaneye gittiği dört büyük yangında, yangın mahallinde bulunduğu ruznâmesinden öğrenilmektedir.

Saltanatı boyunca Müslim ve gayrimüslimlerin kıyafet nizâmını ve davranışlarını dikkatle takip etti. Yalan ve rüşvetle amansız bir şekilde mücadele etti. Kim olursa olsun rüşvetçiyle yalancıyı asla affetmedi. Kadınların dikkat çekici kıyafetlerle sokağa çıkmalarını yasakladı.²²

Saray halkının gezip eğlenmelerini de isterdi. Bu gezintiler bazen dört gün kadar sürerdi. Sadece Harem sakinlerinin katılabildiği Halvet-i Hümâyün denilen bu gezintiler, daha çok Küçük Göksu, Sadabad, Beşiktaş Sahilsarayı ve Karaağaç Sarayı'nda yapılmaktaydı.

III. Osman Han'ın karşısına cariye çıkmaması için Harem Dairesi'nde ökçeleri gümüş çivili ayakkabılarla dolaştığına dair tekrarlanan rivayetlerin hiçbir kaynağı bulunmamaktadır.²³ Yeni çıkan meyvelere ve kahveye düşkün olduğu kayıtlarda belirtilmektedir.

III. Osman Han'ın, Halvetiyye'nin Ramazâniyye şubesinde kendi adıyla bir kolu oluşan ve Üsküdar Doğancılar'da tekkesi bulunan münzeviliğiyle meşhur Şeyh Seyyid Ahmed Raûfî'ye bağlı olduğu ve onu birçok defa ziyaret ettiği kaydedilir.

Kendisini gizleyen kıyafetlerle elçi alayını izlemek için halkın arasına karışması, bu gezilerde satın aldığı meyve ve sair maddeleri yolda yemesi gibi sıradan davranışlar sergilemesinde hapsedildiği yılların izlerini aramak mümkündür.

Nesih hattıyla kaleme aldığı hatt-ı hümâyünları güzel ve okunaklıdır. Cülusun ilk aylarından itibaren üçünün ismi bilinen dört

kadını (Başkadınefendi Leyla, Üçüncü Kadınefendi Zevki ve Dördüncü Kadınefendi Ferhunde Emine) ve sayısı en son dörde ulaşan ikballeri bulunmaktaydı. I. Mahmud devrinde sayıları artan müzisyen cariyelerin bir kısmı saraydan çıkarılırken Mahbube Hoca ve Hafize Hoca gibi yeni cariyeler Harem'e alınmıştır.

III. Osman Han'ın çocuğu olmadı.²⁴ Ağabeyi I. Mahmud Han'ın da çocuğu olmadığı için yaklaşık otuz yıldır sarayda doğum şenliği görülmemiştir.

III. Osman Han, kısa saltanat süresine rağmen birçok hayır eseri yaptırmıştır. Ağabeyi I. Mahmud Han'ın başlattığı cami inşasını bitirerek 5 Aralık 1755 Cuma günü, çok büyük bir törenle ve ziyafetle açılışını yaptı. Nuruosmaniye Külliyesi, caminin yanı sıra üç mektepli medrese, imaret, kütüphâne, türbe, muvakkit odası, meşkhâne, sebil ve çeşmeden oluşmaktaydı. Bunların masraflarının karşılanması ve ileride yapılacak tamiratları için zengin vakıflar tayin ettirdi. Geliri külliye verilen han ve dükkânlar yaptırdı.

III. Osman Han, Üsküdar Sarayı ve bahçesinin bulunduğu yerde ev ve dükkânlarıyla beraber yeni bir mahalle inşa ettirmiş, İhsaniye adını alan bu semtte ikisi de günümüzde ayakta bulunan İhsaniye Camii ve mescidini yaptırmıştır (1755-56).

Otakçılar Takyeci Mahallesi'nde sadece minaresinin kalması dolayısıyla Yanık Minare Mescidi diye tanınan camiyi, mahfilli olarak Eylül 1755'te yeniden inşa ettirmiştir. Seyyid Ahmed Nakşibendî'nin kabrinin bulunduğu mahaldeki bu yapıdan zamanımıza birkaç duvar ulaşmıştır. Paşalimanı'nda yaptırdığı çeşme de bugün mevcut değildir.

Kaptanıderya Karabağî Süleyman Paşa'yı görevlendirerek korsan gemilerinin uğrak yeri olan Midilli Adası'ndaki Sığır Limanı'nda yeni bir kale inşasını emretti. 6 Mayıs 1756'da yapımına başlanan kale kısa sürede tamamlanırken yanında ayrıca cami ve hamam da inşa olundu. 28 Eylül 1756 gecesi karaya oturan bir gemi sebebiyle Ahırkapı'da ilk defa bir fener inşa ettirdi.

Padişah ayrıca Peygamber Efendimiz'in "Kadem-i Şerif"inin resmini yaptırıp bir tuğra ilavesiyle Eyüp Sultan Türbesi'ne hediye etmiştir.

Topkapı Sarayı'nda padişahların yatak odası olarak kullandıkları Sultan III. Murad Dairesi'nden başka Hünkâr Hamamı karşısında bu gaye ile yeni bir oda yaptırmıştır. Ayrıca Harem'in güneyindeki sur duvarı üzerinde bir kasr inşa ettirmiştir.

III. Osman Köşkü'nün giriş kapısının üzerindeki kitabede şöyle yazılıdır:

*Mahal-sâz olmağ için cân evinde bu der-i şevket
Olur âgûş-küşâ Sultân Mahmud Han'a bî-minnet*

Uzun yıllarını geçirdiği Şimşirlik Dairesi'nin duvarlarını alçaltıp pencerelerinin çoğunu açtırmış, burada bahçe, kameriyeler, mermer fiskeye, havuz ve çeşmeler yaptırmıştır.

III. MUSTAFA HAN

*Yıkılıpđur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-ı denî virdi kamu mübtezele
Şimdi erbâb-ı sa'âdetde gezen hep hazele
İşimüz kaldı heman merhamet-i Lem-yezel'e*

III. Mustafa Han

TAHTA ÇIKIŞI

III. Osman Han'ın ölümü üzerine III. Mustafa 30 Ekim 1757 günü sabaha karşı Kafes Kasrı'ndan çıkartılıp Sünnet Odası'na davet edilerek padişahlığı tebliğ edildi.¹ "Azâm-ı Selâtin" ve "Tasarrufat" kelimeleri saltanata geçişine tarih düşülmüştür.² III. Mustafa Han, Patrona Halil İsyanı'yla tahttan indirilen babası III. Ahmed Han ile birlikte Topkapı Sarayı'nın Kafes Kasrı'na kapatılmış ve ömrünün 27 yılı burada geçmişti.

Tahta çıktığında elli yaşındaydı. Sadrazam, şeyhülislâm, vezirler, ulema, ayan, eşraf ve asker ocak ağaları sabah namazını Ayasofya'da kılıp saraya geldiler. Sünnet Odası'na alındılar. Sabah kahvesi ikramından sonra Sultan Mustafa geldi ve mütebessim bir çehre ile, "Sabahlar hayır ola efendim!..." dedi.

Hazreti Ömer'in kılıcını kuşanmıştı. Bununla adaletle hükme-deceğini ima ediyordu. Ardından Babüssaade önündeki cülus me-rasimi ile biat tamamlandı. Törende dağıtılan cülus bahşisi Osmanlı tarihindeki son cülus bahşisi oldu. Tahta çıkan yeni padişahın olgun yaşta olması halk arasında sevinçle karşılandı.

Tahta çıktığında ülke içeride ve dışarıda sulh ve sükun içeri-sindeydi. Bu sebeple padişah, hiç vakit kaybetmeden; idarî, askerî ve malî sahalardaki bozukluklarla mücadele için birtakım ıslahat hareketlerine girişti.

Cülusunu müteakip devlet işlerini eline alan III. Mustafa Han, ilan ettiği adaletnâme ile reayayı koruyup kollamanın yanında ehl-i örf taifesine (ihtisap ağası gibi memurlara) bir çeki düzen vermek istedi.

Vakıf mallarının idaresinde görülen suiistimallere ve reayanın maruz kaldığı tazyike son vermek ve düzene koymak için tedbirler alırken, Haremeyn vakıflarını da iltizama dâhil etti.³

Hac yolunun güvenliğini tehdit eden gelişmelere son vermek üzere girişimlerde bulundu. Evkaf-ı Haremeyn Mukataası'nın idaresinde görülen eksiklikleri giderdi. Bunların, taliplerine defterdar vasıtasıyla satılması kararlaştırıldı. Bu konuda adı yolsuzluklara karışan Eski Saray Baltacı Ocağı'nı kaldırdı.

Darüssaade ve silahdar ağalarının haslarını ilga etti. Böylece 1000 keseden fazla tasarruf sağlandı. Bu meblağ 1759'da 2000 keseye çıktı. Hazineye ek gelir sağlamak için tasarrufa da giden III. Mustafa Han, esham adı ile bir gümrük vergisi koydu. Tütün gümrüğünü kontrol altına aldı. Para cinslerinde görülen karışıklık ve züüf akçe meselesini ele alıp, marbaş denilen sikkenin ıslahı yoluna gitti.⁴

Bu arada, devlet mâliyesine zarar veren, zahmetsiz kârlar peşinde koşan Yahudi ve Hristiyan taifesinin sıkı kontrol altına alınmasını sağladı. Tasarruf ve hesabını bilme arzusu, dönemde defterdarlık kurumuna önem kazandırdı.

1739 Belgrad Muahedesi'nin getirdiği sulh dönemi devletin geniş coğrafyası içinde zaman âdeta durmuş gibiydi. Devlet uzun sulh döneminin tesiriyle kendini malî bakımdan yeterli görüyordu. Genel manada gerekli ıslahatlar yapılamamış olsa da askerî ve ekonomik sahalarda düzenlemeler yapıldı.

ISLAHAT HAMLELERİ

III. Mustafa Han tahta çıktığı sırada dönemin iyi yetişmiş devlet adamlarından Koca Rağıp Paşa sadaret görevinde bulunuyordu. Mustafa Han kendisini görevinde bıraktığı gibi devlet işlerinde düzenlemeler yapması yönünde her tür desteği sağladı. Böylece malî, askerî ve idarî alanda pek çok hamleler gerçekleştirildi.

Osmanlı Devleti topraklarında bulunan para cinslerinde birtakım karışıklıklar söz konusuydu. Şöyle ki; Venedik altınının, Osmanlı akçesinden daha kıymetli olduğu şayialarıyla Osmanlı altınının değeri düşürülmeye çalışılıyordu. Bu durumun düzeltilmesi için iki akçenin aynı değerde olduğu fermanla ilan edildi.

Diğer taraftan son senelerde Avrupa orduları karşısında alınan mağlubiyetler askerî alanda pek çok ıslahatı zaruri kılıyordu. Bunun için önce topçu sınıfı ele alındı. Tophâne tanzim olunarak bir